

ilahiyat akademi

Sayı: 17, 2023, ss. 1-22

Issue: 17, 2023, pp. 1-22

Türkiye’de 2018-2021 Yılları Arasında Tamamlanan Tefsir Doktora Tezlerinin Metodolojik Olarak İncelenmesi

Methodological Examination of Ph.D. Theses on Tafsir Completed Between 2018-2021 in Turkey

Sümeyye Sevinç

Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Asst. Prof., Kutahya Dumlupınar University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Tafsir,
Kütahya/Türkiye

sumeyye.sevinc@dpu.edu.tr | ORCID: [0000-0002-3083-6453](https://orcid.org/0000-0002-3083-6453) | ROR ID: [03jtrja12](https://ror.org/03jtrja12)

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type

Araştırma Makalesi Research Article

Geliş Tarihi Date Received

30 Kasım 2022 30 November 2022

Kabul Tarihi Date Accepted

9 Haziran 2023 9 June 2023

Yayın Tarihi Date Published

23 Haziran 2023 23 June 2023

İntihal Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımı ile taranmıştır. This article has been scanned with Turnitin
İntihal tespit edilmemiştir. software. No plagiarism detected.

Etik Beyan Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles
(Sümeyye Sevinç). have been followed while carrying out and writing
this study and that all the sources used have been
properly cited (Sümeyye Sevinç).

CC BY-NC 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır. Licensed under CC BY-NC 4.0 license.

Sevinç, Sümeyye. "Türkiye’de 2018-2021 Yılları Arasında Tamamlanan Tefsir Doktora Tezlerinin Metodolojik Olarak İncelenmesi". *İlahiyat Akademi* 17 (Haziran 2023), 1-22.

DOI: [10.52886/ilak.1212729](https://doi.org/10.52886/ilak.1212729)

Sevinç, Sümeyye. "Methodological Examination of Ph.D. Theses on Tafsir Completed Between 2018-2021 in Turkey". *Theological Academia* 17 (June 2023), 1-22. DOI: [10.52886/ilak.1212729](https://doi.org/10.52886/ilak.1212729)

Atıf/ Cite as

Özet

Diğer sosyal bilimlerle mukayese edildiğinde tefsir alanında ihtisas yapanların araştırma yöntemlerinden yeterince istifade etmediği ileri sürülmektedir. Sadece tefsir değil genel olarak Temel İslam Bilimleri'nin her bir alanı, araştırma yöntem ve tekniklerinin kullanılması açısından sorunu görülmektedir. Bu çalışmada 2018-2021 yılları arasındaki tefsir doktora tezlerinin yöntem açısından durumu ortaya koyulmaktadır. Çalışmada YÖKTEZ veri tabanından tefsir anabilim dalında tamamlanmış 116 doktora tezi örneklem olarak incelenmektedir. Böylelikle tefsir tezlerinde kullanılan yöntemlerin ve geliştirilmeyi bekleyen hususların ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Çalışmada veri toplamak için tezlerin yöntem bölümlerinin incelendiği kapsamlı bir form oluşturulmuştur. Tefsir doktora tezlerini inceleme sürecinde ise betimsel inceleme ve kesitsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle çalışmada incelenen tezlerin betimsel durumu ortaya koyulmaktadır. Bu minvalde öne çıkan üniversitelere, öğrencilerin yerli veya yabancı olmasına ve danışmanların unvanlarına işaret edilmektedir. Ardından tefsir tezlerinin yöntem kısımları bilimsel araştırmanın temel unsurları açısından ele alınmaktadır. Bu bağlamda tefsir doktora tezlerinde problem, konu, amaç, önem ve sınırlılıklar tez inceleme formundan elde edilen sonuçlara göre istatistiksel olarak analiz edilmektedir. Çalışma problemi kısmında temel araştırma sorusu ve alt araştırma sorularının bulunması esas alınmıştır. Bununla birlikte amaç, önem ve sınırlılıklar hakkındaki eksiklikler üzerinde durulmaktadır. Ayrıca bilimsel araştırmanın temel unsurları kapsamında tezlerde literatür değerlendirmesi, evren ve örneklem belirlenmesi incelenmektedir. Bu aşamada literatüre hiç temas etmeyen ya da kaynakları zikredip değerlendirme yapmayan çalışmalar ayrı ayrı analiz edilmektedir. Kaynakları zikretmesine rağmen literatür değerlendirmesi yapmayan tezler "kısmen" başlığında değerlendirilmektedir. Son olarak ilgili tezler araştırma yöntem ve tekniklerine göre ele alınmaktadır. Doktora tezleri tahlil edilirken tez inceleme formundan elde edilen bulgulara göre araştırma yöntemlerinin belirtilip belirtilmemesine temas edilmektedir. Söz konusu tezlerde kullanılan yöntemler döküman inceleme, gözlem, literatür tarama, betimsel analiz, içerik analizi, söylem analizi, tarihi araştırma, mukayese, nitel, nicel, karma ve teorik/uygulamalı yöntemler gibi başlıklarda değerlendirilmektedir. Bunların yanı sıra etimolojik inceleme, dilbilimsel tefsir, belagat, konulu tefsir, edebi tefsir, bilimsel tefsir, tahkik ve semantik gibi diğer yöntemlere de dikkat çekilmektedir. Bu yöntemler genel olarak sosyal bilimlerde kullanılmadığından söz konusu yöntemler "diğer" başlığı kapsamında ele alınmaktadır. Nihayetinde tefsir doktora tezleri yöntemlerle ilgili sorunların yanı sıra veri toplama ve veri çözümleme teknikleri açısından değerlendirilmektedir. Bununla birlikte tezlerin geliştirilmesine yönelik öneriler sunulmaktadır. Veri toplama teknikleri kapsamında doktora tezleri tez inceleme formunda anket, başarı testi, döküman inceleme formu, literatür tarama ve ölçek gibi teknikler açısından değerlendirilmektedir. Veri çözümleme hususunda doktora tezleri anova, betimsel analiz, frekans/yüzde, ki-kare, korelasyon, t-testi ve Tukey gibi teknikler açısından değerlendirmeler yapılmaktadır. Veri toplama teknikleri hususunda tefsir doktora tezlerinde en çok kullanılan teknikler ile hiç kullanılmayan teknikler tespit edilmektedir. Veri çözümleme tekniklerinde de tefsir doktora tezlerinde kullanılmamış olmasına rağmen istifade edilebileceği öngörülen tekniklere özel olarak işaret edilmektedir. Nihayetinde tefsir doktora tezlerinin mevcut durumu belirli örnekler açısından ortaya koyulurken tezlerin durumlarındaki eksikliklerin telafisi ve tezlerin geliştirilmesine yönelik öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Doktora Tezleri, Yöntem, Teknik, Veri Toplama, Veri Çözümleme.

Abstract

Compared to other social sciences, it is argued that specialists in tafsir do not use research methods sufficiently. Not only tafsir, but also other fields of Basic Islamic Sciences are considered problematic in terms of research methods and techniques. This research aims to examine the methodological status of Ph.D. theses completed between the years 2018-2021. It examines 116 completed Ph.D. theses in the field of tafsir from the YÖKTEZ database. The goal is to identify the methods used in these theses and the issues that need to be developed. In order to collect data for the research, a comprehensive form is created to examine the methodology sections of the theses. In the process of examining the tafsir Ph.D. theses, descriptive analysis and cross-sectional scanning methods are used. First of all, the descriptive status of the theses examined in the research is presented. Thus, prominent universities, whether students are local or foreign, and the titles of consultants are pointed out. Then, the method sections of the Ph.D. theses are discussed. In this context, the research problem, subject, purpose, importance and limitations in the Ph.D. theses are analyzed statistically according to the results obtained from the thesis review form. The main research question and sub-research questions are based on the research problem section, while the purpose, importance and limitations are emphasized. In addition, the literature review, specifying the universe and sample are examined in the theses. At this stage, studies that do not come into contact with the literature or do not evaluate the sources are analyzed separately. Theses that do not evaluate the literature despite mentioning the sources are evaluated under the title of "partially". Finally, the related theses are handled according to the research methods and techniques. While analyzing Ph.D. theses, research methods are touched upon according to the findings obtained from the thesis examination form. The methods used in these theses are discussed under titles such as document review, observation, literature review, descriptive analysis, content analysis, discourse analysis, historical research, comparison, qualitative research, quantitative research, mixed methods and theoretical/applied methods. In addition to these, attention is drawn to other methods such as etymological analysis, linguistic exegesis, rhetoric, thematic tafsir, literary tafsir, scientific tafsir, verification and semantics. Since these methods are not commonly used in social sciences, they are discussed under the title of "other". Ultimately, tafsir Ph.D. theses are evaluated in terms of data collection and data analysis techniques as well as issues related to methodology. Suggestions for the improvement and development of these theses are also presented. Within the scope of data collection techniques, Ph.D. theses are evaluated in terms of techniques such as questionnaire, achievement tests, document review forms, literature reviews and scales in the thesis review form. In terms of data analysis, Ph.D. theses are evaluated in terms of techniques such as ANOVA, descriptive analysis, frequency/percentage analysis, chi-square analysis, correlation analysis, t-tests and Tukey tests. In terms of data collection techniques, the most used techniques and never used techniques in tafsir Ph.D. theses are determined. In data analysis techniques, techniques that have not been used in tafsir Ph.D. theses are pointed out. Ultimately, the current state of tafsir Ph.D. theses is presented through specific examples, and suggestions for the compensation are provided to address the deficiencies in the status of these theses and promote their development.

Keywords: Tafsir, Ph.D. Theses, Method, Technique, Data Collection, Data Analysis.

Giriş

Lisans eğitimini tamamlayabilenler için bir bilim dalında ihtisas yapma imkânını sağlayan lisansüstü eğitim, yüksek öğretimin bir parçasıdır. Lisansüstü eğitimin Cumhuriyet öncesi Türk eğitim tarihi göz önüne alındığında dâru'l-kurrâ, dâru'l-hadis, dâru'l-fıkıh, sahn-ı semân, Süleymaniye ve mütehasısın medreselerinde lisansüstü seviyesinde eğitim verildiği ifade edilebilir.¹ Türkiye'de 1934 yılında resmîyet kazanan lisansüstü eğitim, yüksek lisans programının açıldığı 1970'e kadar sadece doktora ve tıpta uzmanlık olarak devam eder. Diğer taraftan ilk ilahiyat fakültesi 1924 yılında Daru'l-Fünûn adıyla kurulmasına rağmen 1933'te kapatılır. Ankara İlahiyat Fakültesi'nin açıldığı 1949 yılına kadar Türkiye'de lisans veya lisansüstü düzeyde yüksek din öğretimi yapılmaz. Ardından 1959 yılında açılan Yüksek İslam Enstitüleri 1982'de ilahiyat fakültelerine dönüştürülür.² 1980'li yıllarda ise üniversitelerin Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) bünyesinde toplanması ile farklı bir sürece girilir ve üniversitelere bağlı enstitüler marifetiyle lisansüstü eğitim devam eder. Nihayetinde Bologna Süreci olarak bilinen Avrupa Yüksek Öğrenim Alanı üyeliği ile lisansüstü eğitimde bazı düzenlemeler ve gelişmeler ortaya çıkar.³

Gelişen araştırma yöntemleri akademik araştırmaların niteliğine katkı sağlamaktadır. Ancak diğer alanlara nazaran ilahiyat temel alanında ihtisas yapanların araştırma yöntemlerine yeterli düzeyde itibar etmedikleri tespit edilmiştir. Bu durum çok köklü bir geleneğe sahip olmasına rağmen Temel İslam Bilimleri'nde daha fazla temayüz etmektedir. Dolayısıyla lisansüstü programlardan çıkan ürünlerin incelenmesi mevcut durumu değerlendirmek açısından imkân sağlayabilir. Bu somut örnekler, Tefsir tezlerinin akademide bulunduğu yeri ortaya koyması açısından da değerlidir. Bu araştırmada Türkiye'de lisansüstü doktora programında hazırlanan tefsir tezleri yöntemleri açısından incelenmektedir. Böylelikle tefsirde lisansüstü eğitimin en üst seviyesi olan doktora programında tamamlanan tezlerin araştırma yöntemleri açısından mevcut durumun ortaya koyulup örnek veya eksik kalan hususların tespitinin sağlanması amaçlanmaktadır. Böylece tefsirde ihtisas yapanların nasıl çalışabileceği hususunda önerilerin sunulması hedeflenmektedir.

Üniversitelerin niceliksel olarak artmasının, lisansüstü eğitime verilen önemi ortaya koyması beklenirken bilakis niteliği karşılama hususunda sorunlar görülmüştür. Bu minvalde yapılan çalışmalar incelendiğinde genel olarak lisansüstü eğitimi konu edinen araştırmaların yanı sıra belirli bir alan üzerinde yapılan özel nitelikli çalışmalar da bulunur.

¹ Musa Türkan, *Türkiye'de Din Eğitimi Alanında Yapılan Lisansüstü Çalışmaların İçerik ve Yöntem Açısından İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, 2015), 10.

² İsmail Çalışkan, "Tefsir Alanında Yapılan Doktora Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9/18 (2011), 464.

³ Mahmut Bozan, "Lisansüstü Eğitimde Nitelik Arayışları", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* 4/2 (2012), 177.

Genel nitelikli çalışmalarda lisansüstü eğitimin genel durumu ve sorunları ele alınmaktadır. Bu hususta örnek olarak Kasım Karatürk’ün “Türkiye’de Lisansüstü Öğretim, Sorunları ve Çözüm Önerileri” başlıklı makalesi verilebilir. 1989 yılına kadar Türkiye’deki lisansüstü öğretimi kalkınma planları ve ilgili mevzuat açısından inceleyen Karatürk, öğretim yönetmeliğini incelerken 1987-1988 yıllarında öğretim üyesi ve öğrenciler hakkında istatistikler üzerinden değerlendirmeler yapmıştır.⁴ Çalışma yurt dışında lisansüstü eğitim sorunlarına da temas etmesi açısından önemlidir. Aynı şekilde “Türkiye’de Lisansüstü Eğitim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri” başlıklı makalede de lisansüstü eğitimin önemi ve gelişimini sağlayan etkenlerin yanı sıra öğretim üyesi, kütüphane hizmeti ve araç-gereç kabilinden sorunlara işaret edilir.⁵ Diğer taraftan Necati Ağralıoğlu’nun kaleme aldığı “Türkiye’de Lisansüstü Eğitim” adlı makale gerek Türkiye’de lisansüstü eğitim tarihini gerekse Amerika ve Avrupa ülkeleri ile Türkiye’nin lisansüstü eğitimini mukayese etmesi açısından dikkate değerdir.⁶ Buna ilaveten Marie Laure Djelic ‘in Avrupa doktora programlarını ele aldığı “PhD Education: Challenges and Opportunities of Europeanization” çalışması Avrupa modelini sunması açısından ilgi çekicidir.⁷ Bu çalışmalardan daha kapsamlı olan “Türkiye’de Lisansüstü Eğitim ve Lisansüstü Eğitime Felsefi Bir Bakış” başlıklı makale ise 2018 yılına kadar Türkiye’deki lisansüstü eğitim durumunu hem niceliksel hem de niteliksel olarak ortaya koymaktadır.⁸ Durmuş Günay’ın hazırladığı bu çalışmada 2000-2017 yılları arasında lisansüstü programlara kayıtlı öğrenciler ve mezuniyet durumları hakkında istatistiksel veriler bulunur. Ayrıca çalışmada 2017-2018 öğretim yılı itibarıyla lisansüstü öğrencilerin üniversitelere göre dağılımı ele alınır. Farklı ülkelerle istatistiksel veriler üzerinden mukayeselerin yapıldığı çalışmada sorunlar önceki çalışmalardan farklı olarak nitelikli akademisyen sorunun yanı sıra ilgisizlik, ciddiyet sorunu, öğrencide yeterli istek olmayışı, mobbing, etik ihlaller, sonuçların faydaya dönüştürülmemesi vb. gibi sorunlar açısından ele alınır ve meselenin felsefi olarak değerlendirmesi yapılır. Ancak bu araştırmalar lisansüstü eğitimin Türkiye’deki durumunu genel olarak ortaya koymasına rağmen tefsir lisansüstü doktora programı hususunda bu araştırmanın konusunu yeterli düzeyde ihtiva etmemektedir.

Murat Özdemir’in hazırladığı “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma” adlı makale ise lisansüstü tezlerdeki sorunları yöntem meselesi üzerinden ele alması açısından bu makalenin konusuyla

⁴ Kasım Karakütük, “Türkiye’de Lisansüstü Öğretim, Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 22/1 (1989), 519-524.

⁵ Sedat Karaman - Fehim Bakırcı, “Türkiye’de Lisansüstü Eğitim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 2 (2010), 94-114.

⁶ Necati Ağralıoğlu, “Türkiye’de Lisansüstü Öğretim”, *Yüksek Öğretim ve Bilim Dergisi* 3/1 (2013), 1-9.

⁷ Marie Laure Djelic, “PhD Education: Challenges and Opportunities of Europeanization”, *European Universities in Transition: Issues, Models and Cases*, ed. Carmelo Mazza vd. (Northampton: Edward Elgar Publishing, 2008), 49-69.

⁸ Durmuş Günay, “Türkiye’de Lisansüstü Eğitim ve Lisansüstü Eğitime Felsefi Bir Bakış”, *Üniversite Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2018), 87.

alakalıdır.⁹ Ancak çalışma genel nitelikli olduğundan tefsir özelinde yöntemsel veriler sunmak konusunda bu araştırmadaki beklentileri sağlayamamaktadır.

Özel olarak fizik, matematik, fen bilgisi eğitimi vb. alanlarda tamamlanan tezler hakkında incelemeler de yapılmıştır. Bu hususta “Türkiye’de Rekreasyon Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi (1985-2010 Dönemi)”,¹⁰ “Türkiye’de Pazarlama Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin Analitik İncelemesi”¹¹ ve “Lisansüstü Eğitime İlişkin Öğrenci Değerlendirmeleri: Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü Lisansüstü Öğrencileri Örneği”¹² başlıklı çalışmalar örnek olabilir. Bunların yanı sıra 2016 yılında Manisa’da düzenlenen 1. Uluslararası Lisansüstü Eğitim Kongresi’nde lisansüstü eğitim meseleleri sağlık bilimleri merkezinde ele alınmaktadır.¹³

İlahiyat özelinde lisansüstü çalışmalar içerisinde İlahiyat Fakülteleri Tezler kataloğu tezler hakkında bibliyografik bilgiler sunması açısından öne çıkar.¹⁴ Bunların yanı sıra ilahiyat temel alanında belirli alanlar özelinde çalışmalar da mevcuttur. Bunlar içerisinde “Türkiye’de Din Eğitimi Alanında Yapılan Lisansüstü Çalışmaların İçerik ve Yöntem Açısından İncelenmesi”¹⁵ başlıklı yüksek lisans tezi tefsirle ilgili çalışmalar açısından yönlendirici olmuştur. Tefsir özelinde ise “Tefsir Akademisyenleri Biyografisi (Şahıslar, Tezler, Kitaplar, Makaleler, Tebliğler)”¹⁶ eseri araştırmacılar için kaynak teşkil eder. Ayrıca tefsir özelinde önce çalıştay olarak hazırlanan ardından sempozyumu gerçekleştirilen “Uluslararası Sempozyum Kur’ân Araştırmalarında Akademik Tezler”¹⁷ başlıklı ilmi toplantı lisansüstü tefsir eğitimine birçok yönden farkındalığı sağlaması açısından muteberdir. Ancak bu sempozyumda ileri sürülen sorunların ve önerilerin sonraki sürece yansımaları açısından tefsir tezlerinin 2018 yılından sonraki durumunu ortaya koyacak ayrı bir çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu makale 2018-2021 yılları arasında tefsir alanında

⁹ Murat Özdemir, “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntem Sorunsalı”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/1 (2010), 323-343.

¹⁰ Güney Çetinkaya, “Türkiye’de Rekreasyon Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi (1985-2010 Dönemi)”, *Journal of New World Sciences Academy* 6/1 (2011), 13-24.

¹¹ Elif Tuğba Şahin vd., “Türkiye’de Pazarlama Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin Analitik İncelemesi”, *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/3 (2019), 260-269.

¹² Meltem Kurtoğlu Erden - Süleyman Sadi Seferoğlu, “Lisansüstü Eğitime İlişkin Öğrenci Değerlendirmeleri: Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü Lisansüstü Öğrencileri Örneği”, *Milli Eğitim* 50/230 (2020), 939-958.

¹³ Ayşe Aktaş vd. (ed.), *1. Uluslararası Lisansüstü Eğitim Kongresi (12-14 Mayıs 2016, Manisa)* (PDF: Manisa Celal Bayar Üniversitesi, 2016).

¹⁴ İsmail E. Erünsal vd., *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (1953-2010)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2012).

¹⁵ Türkan, *Türkiye’de Din Eğitimi Alanında Yapılan Lisansüstü Çalışmaların İçerik ve Yöntem Açısından İncelenmesi*.

¹⁶ Ömer Kara, *Tefsir Akademisyenleri Biyografisi (Şahıslar, Tezler, Kitaplar, Makaleler, Tebliğler)* (Bursa: KURAV Yayınları, 2007).

¹⁷ Bilal Gökkır vd. (ed.), *Uluslararası Sempozyum Kur’ân Araştırmalarında Akademik Tezler* (İstanbul: Erkam Yayın, 2018). Ayrıca bk. Abdulcabbar Adıgüzel, “Lisansüstü Tefsir Tezlerinin Tematik Tasnifi ve Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Sempozyum Kur’ân Araştırmalarında Akademik Tezler*, (İstanbul: Erkam Yayın, 2018), 1/267-288.

hazırlanan 116 doktora tezi ile sınırlı tutulmuştur. Tezlerin tespitinde veri toplanırken makalenin kapsamı sadece YÖKTEZ veri tabanındaki tezlerle sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla araştırma örnekleme zikredilen 116 tezdendir. Araştırmada tezlerin en temel meselelerinden biri olan metodoloji değerlendirilirken tez inceleme formu oluşturulmuştur. Araştırmada betimsel inceleme ve kesitsel tarama yöntemi kullanılmaktadır.

1. Tefsir Doktora Tezlerinde Bilimsel Araştırmanın Temel Unsurlarının Belirtilme Durumları

Lisansüstü tezler bilimsel araştırma kriterlerine uygun olarak hazırlanır. Sosyal bilimler arasında yer alan tefsir alanındaki tezlerin bu kriterleri sağlaması beklenir. Türkiye’de ilk doktora 1937 yılında Ankara Ziraat Enstitüsü’nde yapılır.¹⁸ Tefsir kürsüsünün ilk asistanı İsmail Cerrahoğlu ise doktorasını 1960 yılında usta-çırak ilişkisi şeklinde tamamlar.¹⁹ Tefsirin ilk tezlerinde nitel araştırmanın tercih edildiği görülür. Nitekim çoğu nitel araştırmacı araştırma yapmayı deneyimli bir araştırmacının yanında çırak rolünde çalışarak öğrenmiştir.²⁰

Bu araştırmada 2018-2021 yılları arasında tefsir anabilim dalında hazırlanan doktora tezleri örneklem olarak seçilmiştir. Dolayısıyla lisansüstü programda tefsirin müstakil bir alan olmadığı Temel İslam Bilimleri alanında hazırlanan tefsir tezleri bu araştırmanın sınırına girmemektedir. Böylelikle tefsirin müstakil bir anabilim dalı olduğu ve bu nedenle lisansüstü ders döneminde sadece tefsir derslerine odaklanarak eğitim veren enstitülerdeki tefsir doktora tezlerinin metodoloji açısından genel durumu ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Tefsir anabilim dalında tamamlanan 116 doktora tezinin betimsel durumları incelendiğinde en fazla tezin 26 adet teze Ankara Üniversitesi’nde hazırlandığı görülmüştür. Ardından 15 teze Marmara Üniversitesi ve 14 teze Necmettin Erbakan Üniversitesi en fazla doktora tezi hazırlayan ikinci ve üçüncü üniversiteler olarak tespit edilmiştir. Bunlara ilaveten tezlerin 10’u Erciyes, 9’u Van, 6’sı İstanbul, 5’i Gaziantep üniversitelerine aittir. Ayrıca belirtilen yıllar arasında Uludağ ve Dicle üniversitelerinin yedişer, Atatürk, İnönü ve Harran üniversitelerinin üçer, Sakarya ve Fırat üniversitelerinin ikişer ve Süleyman Demirel, Eskişehir, Çanakkale ve Kahramanmaraş Sütçü İmam birer tamamlanmış doktora tezi bulunur. Ancak sayısal farklılıklar, tefsirin doktora programlarında açılış yıllarının aynı olmaması ile irtibatlı olabilir. Nitekim daha fazla doktora tezinin tamamlandığı üniversiteler diğerlerine göre tefsirin daha önceden doktora programının bulunduğu köklü üniversitelerdir. Ancak Atatürk Üniversitesi gibi uzun süre tefsirin müstakil olduğu bazı köklü üniversitelerde tamamlanan doktora tezlerinin sayısında ciddi azalmalar görülür. Burada da uzman

¹⁸ Ağırlioğlu, “Türkiye’de Lisansüstü Öğretim”, 1.

¹⁹ Çalışkan, “Tefsir Alanında Yapılan Doktora Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme”, 465.

²⁰ W. Lawrence Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Araştırmalar* (Ankara: Yayınodası Yayıncılık, 2014), 1/225.

hocaların sayısının azalmasının etkisi önemli bir etken olabilir. Diğer taraftan tefsirin müstakil bir alan olmadığı ve Temel İslam Bilimleri içerisinde hazırlanan tefsir tezleri dâhil edildiğinde sayılar farklılaşacaktır. Ancak bu araştırmanın alanı, tefsir anabilim dalının müstakil olduğu enstitülerde tamamlanan tezlerle sınırlandırılmıştır.

İncelenen 116 tezin 6 tanesinin yazarı yabancı uyruklu olup söz konusu tezlerin ikisi Ankara Üniversitesi'nde, diğerleri ise Marmara, Uludağ, Necmettin Erbakan ve Van Yüzüncü Yıl üniversitelerinde hazırlanmıştır. Diğer taraftan 116 tezin danışmanlarından %92,24 kadarının unvanı profesördür. Buna göre tezlerin beşinin danışmanın unvanı doçent, dördününki ise doktor öğretim üyesidir. Dolayısıyla 2018-2021 yılları arasındaki tefsir doktora tezlerinin çok büyük bir kısmı, unvanı profesör olan hocaların danışmanlığında tamamlanmıştır. Öte yandan tezlerin onunu (%8,62) yabancı uyruklu öğrenciler hazırlamıştır. Zikredilen tezler Ankara, Marmara, Uludağ, Necmettin Erbakan ve Van Yüzüncü Yıl üniversitelerinde tamamlanmıştır. Yabancı öğrencilerin tamamladığı tezler açısından da Ankara Üniversitesi öne çıkmaktadır.

Tefsir doktora tezlerinde bilimsel araştırma yöntemlerini kullanma açısından bazı sınırlılıklar ortaya çıkmıştır. Araştırmamızın bu bölümünde tefsir doktora tezlerinin son durumunu ortaya koymak üzere tezler öncelikle bilimsel araştırmanın temel unsurları açısından incelenmektedir. Bu minvalde ilk aşamada tezlerde araştırma problemi, konu, amaç, önem ve sınırlılıklar; ikinci aşamada ise literatür değerlendirmesi, araştırma evren ve örnekleminin belirtilme durumları değerlendirilmektedir. Diğer taraftan tezlerin içindekiler bölümleri araştırmanın temel unsurları açısından ayrıca incelenmesi beklenen bir husustur. Ancak içindekiler kısmı müstakil olarak ayrı bir çalışmanın kapsamını oluşturacağından bu araştırmanın kapsamına dâhil edilmemiştir. Buna ilaveten her ne kadar zikri geçen her iki aşamadaki unsurların mantıksal sıraya göre tezlerde yer alması, çalışmaların niteliği açısından önemli olsa da gerek tezlerin hazırlandığı enstitü yönetmeliklerinin gerekse tez yazarları veya danışmanlarının tercihleri nedeniyle bu çalışmada araştırma problemi, konusu ve amacı gibi temel unsurların standart bir sıraya göre hazırlanıp hazırlanmadığı meselesi üzerinde durulmamaktadır. Zira incelenen doktora tezlerinde temel unsurlara yer verilmesi açısından dahi geliştirilmeye ihtiyaç duyulan hususlar tespit edilmiştir.

1.1. Tefsir Doktora Tezlerinde “Problem”, “Konu”, “Amaç”, “Önem” ve “Sınırlılıklar”ın Belirtilme Durumları

Araştırmanın bu kısmında 2018-2021 yılları arasında tefsir alanında hazırlanan 116 doktora tezinin problem, konu, amaç, önem ve sınırlılıklar gibi bilimsel araştırmalar için temel unsurlar ayrı ayrı incelenmektedir. Buna göre problem açısından tezler incelenirken problemin açıktan belirtilmesi esas alınmaktadır. Ayrıca tezlerde temel araştırma soruları ve alt araştırma sorularına yer verilip verilmediği üzerinde durulmaktadır.

Bilimsel araştırmalarda giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, sınırlılıkları, kapsamı, yöntemi ve literatür değerlendirmesi gibi hususlar yer almalıdır. Araştırmacılar giriş bölümünde çalışmanın kapsamını, sınırlılıklarını ve alan içindeki yerini ortaya koyarak çalışmaya geçmeden önce hazırlık niteliğinde veriler sunmaktadır. Buna mukabil giriş bölümü teze dair hazırlayıcı bir bölüm olduğundan bu bölümde doğrudan konuya girilmesi veya araştırma konusunun bir evresinin giriş bölümünden başlatılması araştırmanın niteliği açısından muteber değildir. Zira konuya doğrudan ya da dolaylı olarak başlanan girişlerde araştırmanın mevcut literatürdeki yerine ve mahiyetine dair beklentiler sunulmamaktadır. Bu da araştırmanın alan katkısını ortaya koyma konusunda yetersiz verilere neden olmaktadır. Söz gelimi “x eseri” hakkında değerlendirme yapmayı hedefleyen bir araştırmada giriş bölümünde konunun amaç ve kapsamı belirtildikten sonra “x eserinin müellifinin hayatı” hakkında malumat verilerek girişe devam edilmesi giriş bölümünün sınırlarını aşmaktadır. Bunun yerine eserin müellifinin hayatına dair bilgi verilmesi gerekli görölüyorsa bu verilerin birinci bölümde yer alması beklenir. Dolayısıyla giriş bölümü konuya girmeden önce hazırlık verileri sunan teknik bir bölümdür. Konuya birinci bölümden başlanması araştırmanın anlaşılması açısından daha tutarlıdır. Nitekim İslam medeniyetinin yazılı kültüründeki “mukaddime” geleneği, esere nasıl başlanacağına dair örneklik teşkil edebilir. Bu açıdan akademik çalışmalardaki giriş bölümleri gerek gelenek gerekse araştırma kriterleri dikkate alınarak hazırlanabilir.

Konu ile ilgili değerlendirme yapılırken tezlerin giriş bölümünde konuya girip girmedikleri gözlemlenmektedir. Bu kapsamda 2018-2021 yılları arasında incelenen 116 doktora tezinden 38’inde (%32,76) giriş bölümünde konuya doğrudan girildiği tespit edilmiştir. Temel İslam Bilimleri’nde olduğu gibi tefsirde de tezlerde araştırma kriterlerindeki farkındalığa bağlı olarak son yıllardaki giriş bölümlerinin çoğunda (%67,24) konuya doğrudan başlanmadığı görölmüştür. Bu tezlerin niteliği açısından olumlu bir durumdur. Ne var ki giriş bölümünde konuya başlanmayan tezlerde genel olarak giriş bölümlerinin araştırma bittikten sonra yüzeysel olarak hazırlandıkları dikkat çeker. Bu durumun ortaya çıkmasında araştırmacıların girişten ziyade konuya odaklanmaları ve tezlerin sınırlı bir sürede bitirilmesi gibi etkenler söz konusu olabilir. Bu etkenlere doktora tez yazım süresinin uzun olarak görölüp ilk yıllardan itibaren teze yoğunlaşmak konusunda sergilenen esnek tavırları da ilave etmek mümkündür. Dolayısıyla tezlerin giriş bölümlerinin yeterli düzeyde olmamasının etkenleri artırılabilir. Ancak tezin ilgi çekip alana katkı sağlaması açısından giriş bölümlerine özel zaman ayrılması hatta giriş kısmının araştırmanın sonunda değil başında detaylı bir şekilde hazırlanması beklenir.

İncelenen tezlerin %32,76 kadarında ise giriş bölümünde birinci bölüme dair verilerle konuya başlanması tezlerde bu geleneğinin devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca %32,76 oranındaki tezlerin yarısı Cumhuriyet Dönemi tefsir tarihinin köklü üniversitelerinden biri olan Ankara Üniversitesi’nde hazırlanmıştır. Ancak Ankara Üniversitesi’nde 2018-2021 yılları arasında diğer üniversitelerden çok daha fazla tez

hazırlanmıştır. Dolayısıyla oranlardaki fazlalık hazırlanan tez sayısına paralel olarak yansır. Söz konusu tezlerin diğer yarısı ise Atatürk, Erciyes, Marmara, İstanbul, Uludağ, Necmettin Erbakan, Van, Gaziantep, Dicle ve Harran üniversitelerinde görülmektedir.

Doktora tezlerinin giriş bölümlerinde aranan ilk hususlar araştırma problemi, araştırmanın önemi, amacı ve sınırlılıklarına dair verilerdir. Araştırma konumuz olan 116 doktora tezinin giriş bölümleri bu hususlar açısından incelenmiştir. Bu tezlerden sadece birinde söz konusu veriler giriş değil, özet bölümünde yer aldığından bu tezin incelemesi özet bölümü üzerinden gerçekleşmiştir.²¹ Buna göre incelenen tezlerinin genel durumunu şu tabloda belirtmek mümkündür:

Tablo 1: Doktora Tezlerinde Problem, Amaç, Önem ve Sınırlılıkların Belirtme Durumu

Doktora Tezlerinde Problem, Amaç, Önem ve Sınırlılıkların Belirtme Durumu								
Belirtme Durumu	Araştırma Unsuru							
	Problem		Amaç		Önem		Sınırlılıklar	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Evet	65	%56,03	115	%99,14	111	%95,69	16	%13,79
Hayır	51	%43,97	1	%0,86	5	%4,31	100	%86,21
Toplam	116	%100	116	%100	116	%100	116	%100

Araştırma problemi bir tezin temel sorununu ortaya koyar. Bu sorun üzerinden alandaki bir mesele akademik olarak incelenmektedir. Bu sayede araştırmacı ele aldığı sorunla ilgili bulgularına göre alanı ile ilgili iddialar öne sürmektedir. Bütün bunlar neticesinde tezin alana katkı sağlaması hedeflenmektedir. Bu bağlamda incelenen 116 tezin %56,03'ünde (sayı: 65) araştırma problemi belirtilmiştir. Ancak problemin ifade edilmesi konusunda tezlerde ortak bir teamül bulunmamaktadır. Bazı tezlerde temel problemin yanı sıra alt araştırma soruları vurgulanmış olmasına rağmen bazı tezlerde sadece probleme yer verilmiştir. Gerek problem gerekse alt araştırma soruları açısından problemi detaylı bir şekilde belirten örnek doktora tezlerinin büyük bir kısmı Ankara Üniversitesi'nde hazırlanmıştır. Dolayısıyla Ankara Üniversitesi'nde tezin birinci bölümüne dair bilgilerin giriş bölümünde ele alındığı tezlerin bulunmasına rağmen araştırma probleminin nitelikli bir şekilde sunulmasına dair örnek çalışmalar da bulunur. Nitekim "Kur'ân-ı Kerim'de C-H-L Kökünün Semantik Analizi"²² isimli doktora tezi, araştırmanın problemi ve alt araştırma sorularına dair tefsir araştırmacıları için örnek teşkil

²¹ Özet bölümü araştırmanın konusu, problemi, amacı ve yöntemine dair veriler açısından çalışmanın tanıtımının yapıldığı bölümdür. Ancak özetteki bu kabilden bilgilerin sadece özet bölümünde değil aynı zamanda giriş bölümünde de zikredilmesi beklenir.

²² Hatice Merve Çalışkan Başer, *Kur'ân-ı Kerim'de C-H-L Kökünün Semantik Analizi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 1, 2.

edebilir. Bu hususta “Bilimsel Tefsir Açısından Kur’ân’ın İ’câzı”²³ başlıklı doktora tezi de araştırma soruları açısından nitelikli bir örnek olarak kabul edilebilir. Buna mukabil tezlerin %43,97’sinde araştırma problemi ifade edilmemiştir. Tefsir alanındaki son yıllardaki tezlerin incelendiği dikkate alındığında bu tezlerin azımsanmayacak bir kısmının “sorun” merkezli hazırlanmadığını gösterebilir. Bu da ilahiyat temel alanındaki çalışmaların bilimselliği hususunda tartışmalara neden olabilir. Hâlbuki araştırmacıların doktora derecesini elde ettiği bu çalışmalarda araştırma problemini belirtmeleri beklenir.

İncelenen 116 tezin biri istisna edilirse her birinde araştırmacının amacının vurgulandığı tespit edilmiştir. Bu tezlerle ilgili beklentiyi ve niteliği sağlayan bir neticedir. Öte yandan araştırmacının önemi konusunda tezlerin %95,69’u (sayı: 111) olumlu sonuç göstermiştir. Buna göre beş doktora tezinde araştırmacının öneminin belirtilmediği tespit edilmiştir. Esasında araştırmacının ikna edici ve alana katkısı açısından “önem” kısmı belirtilmesi zorunlu alanlar arasındadır.

Araştırmacının sınırlılıklarını belirtme hususunda doktora tezlerinde amaç ve önem kısmında olduğu gibi olumlu bir sonuç elde edilememiştir. Değerlendirilen tezlerin sadece %13,79’sında (sayı: 16) araştırmacının sınırlılıkları ifade edilmiştir. Bu hususta örnek olarak “Abdülğani en-Nâblusî ve Tefsirciliği” başlıklı doktora tezi araştırmacının sınırlılıkları ve araştırmada karşılaşılan problemlerin belirtilmesi açısından örnek olabilir.²⁴ Buna mukabil ele alınan doktora tezlerinin %86,21’sinde araştırmacının sınırlılıklarına dair veriye rastlanmamaktadır. Bu durumda tezlerin büyük bir kısmında araştırma sınırlılıklarının belirtilmemesi büyük bir eksiklik olarak görülmektedir.

Netice itibarıyla tefsir alanında değerlendirilen 116 doktora tezinde araştırma tezlerin neredeyse yarıya yakını (%43,97) araştırma probleminin belirtilmesi hususunda sorunlu görülebilir. Buna karşın araştırmacının amaç ve öneminin belirtilmesi açısından söz konusu tezler çok daha olumlu bir seviyededir. Ancak araştırma sınırlılıklarının belirtilmesi meselesi araştırma problemine nazaran daha kritik bir durumdur. Tezlerin söz konusu kriterlerin hepsine sağlayacak nitelikte olması beklenir.

1.2. Tefsir Doktora Tezlerinde “Literatür Değerlendirmesi”, “Evren” ve “Örnekleme”in Belirtme Durumları

2018-2021 yılları arasında tamamlanan 116 tefsir doktora tezi, bilimsel araştırmacının temel unsurları açısından incelenirken ikinci aşamada literatür değerlendirmesi, araştırma evreni ve örnekleme dikkate alınmıştır. Literatür

²³ Mehmet Zeki Doğan, *Bilimsel Tefsir Açısından Kur’ân’ın İ’câzı* (Van: Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 2, 3.

²⁴ Mehmet Zahit Tığlıoğlu, *Abdülğani en-Nâblusî ve Tefsirciliği* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 6-8.

değerlendirmesi araştırmanın mevcut literatür içerisinde bulunduğu yeri gösterir. Literatürü inceleyen bir araştırmacı alandaki sorunları, ele alınmayı bekleyen meseleleri ve mevcut literatüre destek vermek veya hataları verileri tashih etmek hususunda arayışa girer. Diğer taraftan araştırma evreni ise araştırmanın kapsamını ve sınırlarını ortaya koyar. Buna ilaveten araştırma örnekleme mevcut kapsam içinden tercih edilen örnekleri sunar. Bu hususlar açısından 116 tefsir doktora tezi incelendiğinde şu şekilde bir tablo ortaya çıkar:

Tablo 2: Doktora Tezlerinde Evren ve Örneklemin Belirtme Durumu

Doktora Tezlerinde Literatür Değerlendirmesi, Evren ve Örneklemin Belirtme Durumu						
Belirtme Durumu	Araştırma Unsuru					
	Literatür Değerlendirmesi		Evren		Örneklem	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Evet	67	%57,76	92	%79,31	21	%18,10
Hayır	35	%30,17	24	%20,69	95	%81,90
Kısmen	14	%12,07	-	-	-	-
Toplam	116	%100	116	%100	116	%100

İncelenen tefsir doktora tezlerinde literatür değerlendirmesine yer vermeleri açısından “evet”, “hayır” ve “kısmen” olmak üç sonuç gözlemlenmiştir. Bunlardan “kısmen” ile konu hakkında yapılan çalışmaların zikredilmesine rağmen söz konusu çalışmalar hakkında herhangi bir değerlendirme yapılmadığı çalışmalar kastedilmektedir.

Bu kısımda literatür değerlendirmesi sürecinde, tezleri incelerken sadece araştırmada kullanılan kaynakların belirtilmesi yeterli olmadığından, mevcut literatür içerisinde araştırmaya yer açılması ve araştırma hakkında yapılan çalışmalarla ilgili sınırlı da olsa değerlendirme yapılması esas alınmıştır. Bu durumda herhangi bir değerlendirme olmadığı ancak araştırmada kullanılan kaynakların belirtildiği çalışmalar “kısmen” kapsamında incelenmiştir.

Araştırmada kullanılan kaynaklar zaten kaynakça bölümünde zikredildiğinden literatür değerlendirmesi kısmında kaynaklar içerisinde hazırlanan tezin bulunduğu yerin, kaynaklardan farklı olarak alana sağlanması amaçlanan katkıların belirtilmesi beklenir. Buna göre tezlerin %57,76’sında (sayı: 67) literatür değerlendirmesi yapılmıştır. Bu da önceki yıllara nazaran farkındalığa bağlı olarak tamamlanan tezlerin yarısından fazlasında tezin mevcut literatürdeki yerine dair hassasiyetin oluşmaya başladığını göstermesi açısından önemlidir. Öte yandan tezlerin %12,07’sinde (sayı: 14) literatür bilgisi verilmesine rağmen değerlendirme söz konusu olmamıştır. Bunlara mukabil tezlerin %30,17’sinde (sayı: 35) literatür hakkında hiçbir veri bulunmamaktadır. Bu da tezlerin ciddi bir oranın literatür değerlendirmesini nitelikli bir şekilde karşılayamadığını gösterir. Bu durumun

nedenleri arasında literatür değerlendirmesinin “araştırmada kullanılan kaynaklar” şeklinde algılanması öne sürülebilir.

Araştırma evren ve örnekleme hazırlanan tezlerin neredeyse tamamında açıkça belirtilmemiştir. Buna rağmen Tablo 2’deki veriler hazırlanırken araştırma evren ve örneklemin üstü kapalı olarak tespit edildiği tezlerde evren ve örneklemin bulunduğu kabul edilmiştir. Bu minvalde 116 tezin %79,31 (sayı: 92) kadarında araştırma evreni konunun kapsamı bağlamında yüzeysel olarak verilmiştir. Ancak tezlerin %20,69 oranında (sayı: 24), araştırma evreni kısmı açıktan ya da üstü kapalı olarak hiçbir şekilde belirtilmemiştir. Bu durum araştırma evreni bölümüne ağırlık verilmesi gerektiğini gösterir. Öte yandan araştırma örnekleme konusunda araştırma evrenine göre daha kritik sonuçlar tespit edilmiştir. Nitekim incelenen tezlerin sadece %18,10 kadarında (sayı: 21) örneklem yüzeysel de olsa belirtilmiştir. Söz konusu tezlerin %81,90 kadarında (sayı: 95) araştırma örnekleme teması edilmemiştir. O halde araştırma örnekleminin tefsir araştırmacıları tarafından ihmal edilen bir husus olduğu gözlemlenmiştir.

Ele alınan tezlerde literatür değerlendirmesi ile ilgili işaret edilen hususlara özen gösterilmesi beklenir. Bunun yanı sıra araştırma evreni ve örnekleme dair verilerin yeterli ölçüde sunulmadığı görülmüştür. Netice itibarıyla özellikle araştırma örnekleminin belirtilmesi, tefsir doktora tezlerinde geliştirilmeyi bekleyen bir husus olarak bulunmaktadır.

2. Tefsir Doktora Tezlerinde Bilimsel Araştırma Yöntem ve Tekniklerinin Belirtilme Durumları

Sosyal bilimlerin fizik, kimya ve biyoloji gibi fen bilimlerine kıyasla ne kadar bilimsel olduğu üzerinde durulan bir tartışma konusudur. Esasında sosyal bilimleri bilimsel yapan araştırma metodolojisidir.²⁵ Buna göre çalışmamızın bu kısmında sosyal bilimler kategorisinde itibar edilen tefsir alanındaki doktora tezleri, toplumsal araştırma yöntem ve tekniklerinin kullanılması açısından incelenmektedir. Bu minvalde öncelikle tefsir doktora tezlerinde bilimsel araştırma yöntemlerini üzerinde durulmaktadır. Bu aşamada gerek tezlerde bilimsel araştırma yöntemlerinin kullanılıp kullanılmaması gerekse hangi yöntemlerin kullanıldığı analiz edilmektedir. Ardından tefsir doktora tezleri, bilimsel araştırma veri toplama ve çözümleme teknikleri açısından ele alınmaktadır.

2.1. Tefsir Doktora Tezlerinde Bilimsel Araştırma Yöntemlerinin Belirtilme Durumları

Yöntem bir araştırmanın nasıl ortaya koyulduğunu göstermesi açısından akademik çalışmaların temel unsurları arasında kabul edilir. Bu bölümde tefsir

²⁵ Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Araştırmalar*, 1/ 118.

alanındaki 116 doktora tezi bilimsel araştırma yöntemlerine müracaat edilmesi açısından incelenmektedir. Söz konusu tezlerde hangi yöntemleri kullanıldığı hususunda tez yazarlarının giriş bölümlerinde ifade ettikleri yöntem adları değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Ancak bununla birlikte tezlerde belirtilmeyen bazı yöntem ve tekniklerin yazarlar tarafından yöntemin türü belirtilmeksizin uygulandığı tespit edilmiştir. Araştırmamızda bu kısımlar “belirtilmemiş” olarak değil tespit edilen yöntem ve tekniğin adı verilerek kaydedilmiştir. Dolayısıyla yazarların uyguladıkları yöntemleri belirtmemeleri de ilgili yıllardaki tefsir doktora tezlerinin kritik bir sorunu olarak görülmektedir. Bu durum yazarların hangi yöntemi kullandıklarının farkında olmadıklarını gösterebilir. Ayrıca araştırmanın en temel unsurlarından olan yöntemin zikredilmemiş olması ciddi bir sorundur. Buna rağmen bu araştırmada daha verimli bir tablo ortaya koymak amacıyla tez yazarlarının zikretmeden kullandıkları yöntemlere işaret edilmektedir. 2018-2021 yılları arasındaki tefsir doktora tezlerinde kullanılan yöntemler şu şekildedir:

Tablo 3: Doktora Tezlerinde Yöntemin Belirtilme Durumu

Doktora Tezlerinde Yöntemin Belirtilme Durumu										
Belirtme Durumu	Tez Yazım Yılı									
	2018		2019		2020		2021		Toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Evet	16	64	15	62,50	16	57,14	27	69,23	74	63,79
Hayır	9	36	9	37,50	12	42,86	12	30,77	42	36,21
Toplam	25	100	24	100	28	100	39	100	116	100

Daha önce de işaret edildiği üzere bilimsel bir yöntem uygulanmasına rağmen yöntemin adı belirtilmeyen tezlerin yöntemleri olduğu dikkate alındığında, tabloda “hayır” ile araştırmada kullanılacak yöntemin hiç belirtilmediği ve bilimsel yöntemin kullanılmadığı çalışmalar kastedilmektedir. Üstelik bazı tezlerde yöntem başlığı bulunmasına rağmen yöntemin adının zikredilmediği görülmektedir. Bu durum teknik anlamdaki en temel mesele açısından tezlerin sorunlu görülmesine neden olmaktadır.

Doktora tezlerinde yöntemin belirtilme durumu hakkındaki tabloya göre 2018 yılında incelenen tezlerin %36’sında (sayı: 9), 2019 yılında %37,50’sinde (sayı: 9), 2020 yılında %42’sinde (sayı: 12) tezlerde kullanılan yöntem belirtilmemiştir. Bu söz konusu yıllarda yöntemi belirtmeme açısından yıllara göre bir artış olduğunu gösterir. Pandemi dönemini de içine alan bu süreçte tezlerin en temel unsuru olan yöntem hususunda ciddi sorunlar görülmüştür. Üstelik bazı tezlerde tez yazarları tarafından yöntem belirtilmemiş olmasına rağmen tezin incelenmesi neticesinde tespit edilen yöntemler de tabloya eklenmiştir. Bu oranın 2021 yılında %30,77’ye (sayı: 12) düşmüş olması olumlu bir gelişme olarak kendini gösterir. Ancak söz konusu yıllarda incelenen tezlerin toplam %63,79 kadarında (sayı: 74) tezlerde kullanılan yöntem belirtilmiştir. Bu da toplamada %36,21 oranında tezin yöntem açısından sorunlu olduğu sonucunu ortaya çıkarır.

Sosyal bilimlerde kullanılan yöntemlere müracaat etme hususunda Temel İslam Bilimleri’nde ihtisas yapan araştırmacıların felsefe ve din bilimlerindeki araştırmacılara nazaran daha pasif oldukları tespit edilmiştir. Temel İslam Bilimleri’ndeki araştırmacılar bu açığı kapatmak üzere yöntem kısmında sosyal bilimlerin diğer alanlarında kullanılmayan ancak kendi alanlarında faydalandıkları bazı yöntemler var saymaktadır. Nitekim tefsir alanında ihtisas yapanların tezlerinin yöntem bölümlerinde konulu tefsir, hermenötik ve semantik gibi itibar ettikleri yöntemler söz konusudur. Bunların araştırma yöntemi olarak kabul edilmesi meselesi tartışma konusudur. Bu araştırmada sosyal bilimlerde söz konusu yöntemlere itibar edilmediğinden bu yöntemler “diğer” başlığı ile ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu araştırmada yöntem kısımları incelenirken sosyal bilimlerde kullanılan araştırma yöntemlerinin yanı sıra tefsircilerin araştırmalarında tercih ettiği bazı özel yöntemler de dikkate alınmaktadır. Bu minvalde bilinen araştırma yöntemlerinden farklı olarak tez yazarlarının yöntem olarak ifade ettikleri etimolojik inceleme, dilbilimsel tefsir, konulu tefsir, edebi tefsir, bilimsel tefsir, belagat, semantik ve tahkik gibi yöntemler de değerlendirmeye girmektedir. Buna göre doktora tezlerinde kullanılan yöntemleri şu şekilde analiz etmek mümkündür:

Tablo 4: Doktora Tezlerinde Kullanılan Yöntem

Doktora Tezlerinde Kullanılan Yöntem					
Yöntem	Tez Yazım Yılı				Toplam
	2018	2019	2020	2021	sayı
Doküman İnceleme	1	4	3	9	17
Gözlem	1				1
Literatür Tarama	5	1	4	5	15
Betimsel	5	2	4	2	13
İçerik Analizi	5	5	1		11
Söylem Analizi	1				1
Tarihi Araştırma	2				2
Mukayese	1	3	4	5	13
Nitel (Tümevarım)				1	1
Nicel (Tümdengelim)	1				1
Karma	1				1
Teorik/Uygulamalı		1			1
Diğer: Etimolojik İnceleme				2	2
Diğer: Dilbilimsel Tefsir		1			1
Diğer: Belagat		1			1
Diğer: Konulu Tefsir	2				2
Diğer: Edebi Tefsir				1	1
Diğer: Bilimsel Tefsir	1				1
Diğer: Semantik		1	1	2	4
Diğer: Tahkik		1	2		3
Toplam	26	20	19	27	92
Belirtilmemiş	9	9	12	12	42

2018-2021 yılları arasında incelenen tefsir doktora tezlerinde doküman inceleme, gözlem, literatür tarama, betimsel, içerik analizi, söylem analizi, tarihi araştırma, mukayese, nitel, nicel, karma ve teorik/uygulamalı yöntemlerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunlara ilaveten daha önce ifade edildiği üzere tabloda “diğer” başlığı altında etimolojik inceleme, dilbilimsel tefsir ve semantik gibi tefsir özelinde bazı yöntemler dikkat çekmektedir.

Söz konusu yöntemler içerisinde en çok müracaat edilen yöntem doküman incelemedir. Doküman incelemesi genellikle “A müfessirinin B Konusu Hakkındaki Görüşleri” başlıklı tezlerde uygulanır. Bu çalışmalarda eserler doküman inceleme metoduna göre değerlendirilmektedir. Doküman inceleme çalışmalarına tefsir araştırmacılarının istifade edebileceği nitelikli bir örnek olarak “Mushaf Basımına Yansıyan Yönüyle Secâvendî’nin Vakf Sisteminin Yeniden Okunması Eleştiriler-Teklifler”²⁶ başlıklı doktora tezini vermek mümkündür.

Doküman inceleme yönteminden sonra tefsir tezlerinde ikinci sırada kullanılan yöntem literatür taramadır. Bu yöneme göre de bir konu etrafındaki eserler tarihi süreci içerisinde tespit edilip o konu üzerinden yine eserler merkezinde değerlendirmeler yapılmaktadır. Bir meselenin belirli bir zaman aralığındaki durumu hususundaki çalışmalar için literatür taramaya müracaat edilir. Bu hususta “Kur’ân’ı Anlamanın İmkânı: Erken Dönem Dil Verilerinin Kronolojik Değeri”²⁷ başlıklı doktora tezi nitelikli bir örnek olarak sunulabilir.

Bu iki yöntemden sonra tefsir alanında ihtisas yapan tez yazarlarının mukayese ve betimsel analiz yönetimlerini tercih ettikleri gözlenir. Mukayese çalışmaları çoğunlukla eserlerin bazen de konuların mukayesesi olarak ortaya çıkar. Betimsel çalışmalar ise yazarın bir iddia ortaya koymasından ziyade mevcut olanı tasvir ettiği çalışmalardır. Betimsel çalışmalar “tasviri” veya “deskriptif” olarak da isimlendirilir. Bu çalışmalar lisansüstü ilk tecrübe olan yüksek lisans tezleri açısından istifadeli olsa da alana daha fazla katkının beklendiği doktora çalışmaları açısından yetersiz kalmaktadır. Çalışmanın mahiyetinin betimsel yöntemi gerekli kıldığı durumlarda hazırlanan doktora tezlerinin betimsel yöntemi nitelikli bir şekilde ortaya koymaları beklenir. Tefsir doktora tezlerinde betimsel çalışmaların en çok kullanılan yöntemler arasında olması tefsir doktora tezleri cihetinde geliştirilmeyi bekleyen bir durumdur.

İncelenen tezlerde zikredilen yöntemler arasında içerik analizi yöntemi de öne çıkar. Ancak içerik analizi yönteminin sosyal bilimlerin diğer alanlarındaki araştırmacılar kadar tatbik edilemediği tespit edilmiştir. Tez yazarları her ne kadar içerik analizi yöntemini kullanacaklarını iddia etseler de yazarlar yöntemin tatbiki hususunda herhangi bir yardımcı programa müracaat etmedikleri gibi yöntemin

²⁶ Muhammed Coşkun, *Mushaf Basımına Yansıyan Yönüyle Secâvendî’nin Vakf Sisteminin Yeniden Okunması Eleştiriler-Teklifler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018).

²⁷ Hüseyin Oral, *Kur’ân’ı Anlamanın İmkânı: Erken Dönem Dil Verilerinin Kronolojik Değeri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020).

uygulanması konusunda yeterli performansı gösterememektedirler. Bu da içerik analizi yönteminin kullanılacağına iddia edilmesine rağmen yöntemin uygulanmadığını gösterir. Aynı durum söylem analizi yöntemi için de söz konusudur. Ancak içerik analizine nazaran söylem analizine daha az müracaat edilmektedir. Buna rağmen nadiren de olsa metin analizi yöntemini program vasıtasıyla uygulayan tez örneği de mevcuttur. Bu hususta “Nahl Sûresi’nin İçeriksel ve Biçimsel Analizi”²⁸ ve “İbn Haldûn’un Kur’ân Anlayışı”²⁹ adlı doktora tezleri araştırmacıların istifade edebileceği örnekler olarak zikredilebilir.

Tefsir doktora tezlerinde gözlem metoduna diğer metotlara kıyasla daha az müracaat edildiği görülmüştür. Bununla birlikte tez yazarları nitel metotlardan tümevarım ve nicel metotlardan tümden gelim metodunu daha az belirtmektedirler. Ayrıca nitel ve nicel yöntemin birlikte kullanıldığı karma metotta da durum böyledir. Hâlbuki her ne kadar tez yazarları belirtmese de incelenen tezlerde tümevarım veya tümdengelim yöntemlerinin uygulandığına dair örnekler tespit edilmiştir. Bu da tez yazarlarının uyguladıkları yöntemin farkında olmadıklarını gösterebilir. Nitekim tezler değerlendirildiğinde yazarların daha çok yöntemlerle ilgili alt yapısının bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Esasında tabloda “diğer” başlığı ile belirtilen yöntemler sosyal bilimlerde yöntem olarak itibar görmemektedir. Ancak tefsir araştırmalarında bu yöntemlere özel olarak müracaat edilmektedir. Bu hususta ilgili yıllarda öne çıkan yöntemler semantik ve tahkik olarak görülür. Sözcüklerin ve cümlelerin anlamlarını inceleyen semantik çağdaş dönemdeki tefsir araştırmalarında uygulanır. Tahkik ise yazma eserlerin edisyon kritiğine yönelik çalışmaları ifade eder. Tahkikin bilimsel bir yöntem olarak tezde kullanılması için gerek eser gerekse müellif hakkında verileri ihtiva etmesi gerekir. Bu durumda sadece yazma eserin neşredilmesine dair çalışmaların bilimsel bir tez olarak sunulması tartışmalı kalır. Tefsir araştırmacıları çağdaş dönemde tefsire mahsus olan konulu, edebî, etimolojik, dilbilimsel ve bilimsel tefsir gibi yöntemleri de kullanırlar. Ancak bu yöntemler sosyal bilimlerdeki araştırma yöntemlerinden ayrı kalmaktadır.

2018-2021 yılları arasında incelenen tefsir doktora tezlerinde sosyal bilimlerde kullanılan görüşme, deneysel çalışma, anket, alan araştırması, tarama araştırması, teorik araştırma ve uygulamalı araştırma gibi yöntemlerin kullanılmadığı tespit edilmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında tefsir araştırmalarında genellikle eserler, müellifler veya bir konu eksenindeki görüşler üzerinden çalışmaların hazırlanmasının tesiri olabilir. Ayrıca tefsirin salt naklî ilim olarak kabul edilmesi, çalışmalarda nakle daha fazla önem verilmesine ve tenkit metodunun ihmal edilmesine neden olmuştur. Diğer taraftan herhangi bir eser incelemesi hakkında

²⁸ Hasan Yücel, *Nahl Sûresi’nin İçeriksel ve Biçimsel Analizi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018).

²⁹ Sümeyye Sevinç, *İbn Haldûn’un Kur’ân Anlayışı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020).

hazırlanan çalışmalarda tez yazarının değil incelenen eserin yöntemini öne çıkaran tezler bulunabilir. Ancak incelenen eserin yöntemi tezin yöntemini sunmamaktadır. Bu nedenle tezin hazırlandığı yöntemin müstakil olarak belirtilmesi beklenir.

2.2. Tefsir Doktora Tezlerinde Bilimsel Araştırma Veri Toplama ve Çözümleme Tekniklerinin Belirtilme Durumları

Tefsir doktora tezlerinde bilimsel araştırma yöntemlerinden veri toplama ve çözümleme teknikleri, yöntemlere göre daha az kullanılmaktadır. Araştırmanın bu kısmında sadece veri toplama yöntemleri ile ilgili tabloyu sunmaktayız. Zira tefsir doktora tezlerinde veri çözümleme tekniklerini sunan birkaç tez bulunmaktadır. İlgili yıllarda tamamlanan tefsir doktora tezlerinde veri toplama teknikleri şu tabloda gösterilebilir:

Tablo 5: Doktora Tezlerinde Veri Toplama Tekniğinin Belirtilme Durumu

Doktora Tezlerinde Veri Toplama Tekniğinin Belirtilme Durumu										
Belirtme Durumu	Tez Yazım Yılı									
	2018		2019		2020		2021		Toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Evet	3	12	0	0	1	3,57%	0	0	4	3,45%
Hayır	22	88	24	100	27	96,43%	39	100	112	96,55%
Toplam	25	100%	24	100%	28	100%	39	100%	116	100%

Tabloya göre tezlerin %96,55 (sayı: 112) gibi çok büyük bir miktarda veri toplama teknikleri hiçbir şekilde belirtilmemiştir. Ayrıca incelenen yıllar ilerledikçe veri toplama tekniğini kullanım sıklığının azaldığı görülmektedir. Bu tezlerin veri toplama teknikleri açısından çok fazla desteğe ihtiyacı olduğunu gösterir. İncelenen tezlerin sadece dördünde bazı veri toplama teknikleri zikredilir. Buna göre tezlerde kullanılan veri toplama tekniği sadece “literatür tarama” olarak ifade edilmiştir. Buna mukabil sosyal bilimlerde kullanılan anket, başarı testi, doküman inceleme formu, görüşme formu, gözlem formu ve ölçek gibi tekniklerin hiçbirinin belirtilmediği tespit edilmiştir. Hâlbuki mevcut çalışmalarda en azından doküman inceleme formunun kullanılması beklenirdi. Tez yazarları belirli kriterlere göre dokümanı incelerken bir form hazırlamış olabilirler. Ancak dokümanı incelerken kaçınılmaz olarak yaptıkları bu hazırlığın bir araştırma formu olduğunun farkında olmayabilirler. Bundan sonraki doküman inceleme yönteminin kullanıldığı tez araştırmalarında önceden hazırlanan doküman inceleme formunun da belirtilmesi önerilir. Ayrıca başarı testi, gözlem formu ve ölçek gibi tekniklerin kullanılması tefsir tezlerinin bilimsel niteliği açısından katkı sunabilir.

İncelenen tefsir doktora tezlerinde veri çözümleme teknikleri sınırlı olarak belirtilmiştir. Ayrıca araştırmacılar genellikle bunların veri çözümleme tekniği olduğunu ifade etmemiştir. Bu minvalde doktora tezlerinde içerik analizi, betimsel analiz, frekans/yüzde ve korelasyon gibi veri çözümleme yöntemlerinin kullanıldığı

tespit edilmiştir. Bunların bazıları aynı tezlerde görülmüştür. Nitekim zikri geçen teknikler, incelenen 116 tezin sadece yedisinde gözlemlenmiştir. Buna mukabil anova, ki-kare, LSD, t-testi ve Tukey gibi veri çözümleme tekniklerine hiç müracaat edilmemiştir. Netice itibarıyla tefsir doktora tezlerinin en fazla sorunlu olduğu alanın veri toplama ve veri çözümleme teknikleri olduğu tespit edilmiştir. Araştırmacıların bu konular hakkında farkındalığına bağlı olarak tefsir alanında bilimsel açıdan daha nitelikli çalışmaların hazırlanması beklenir.

Sonuç

Tefsir alanında ihtisas yapan araştırmacıların sosyal bilimlerde kullanılan araştırma yöntemlerini yeterli düzeyde kullanıp kullanmadıkları tartışma konusudur. Bu sadece tefsir alanında değil Temel İslam Bilimleri’nin diğer alanlarında bir sorun olarak görülmektedir. Bu araştırmada lisansüstü düzeydeki tefsir doktora tezlerinin araştırma yöntemleri açısından mevcut durumunun araştırılması amaçlanmıştır. Bu hususta daha önce az sayıda hazırlanan çalışmaya katkı sağlaması beklentisiyle 2018-2021 yılları arasında tefsir anabilim dalında tamamlanan 116 doktora tezinin durumu incelenmiştir. Her ne kadar müstakil olarak tefsir alanında değil Temel İslam Bilimleri alanı içerisinde hazırlanan nitelikli çalışmalar bulunsa da gerek makalenin sınırı açısından gerekse bu makalenin tefsir tezlerini metodolojik olarak değerlendiren başlangıç çalışmalarından biri olması nedeniyle müstakil olarak tefsir anabilim dalında tamamlanmayan tefsir doktora tezleri bu araştırmaya dâhil edilmemiştir. Araştırmada tezler yöntem bakımından incelenirken kapsamlı bir tez inceleme formu oluşturulmuş ve araştırmada betimsel inceleme ve kesitsel tarama metotları kullanılmıştır.

İncelenen 116 tefsir doktora tezinin betimsel durumuna göre en fazla tezin Ankara Üniversitesi’nde hazırlandığı tespit edilmiştir. Bu tezler arasında %8,62 oranında yabancı öğrencilerin hazırladığı tezler bulunur. Öte yandan 116 tezin danışmanlarının büyük bir kısmının unvanı profesördür. Bununla birlikte danışmanların beşi doçent, dördü doktor öğretim üyesidir.

Ankara Üniversitesi’nde hazırlanan tezler birkaç açıdan öne çıkmıştır. Buna göre Ankara Üniversitesi, tezlerde problem ve alt problemlerin zikredilmesi açısından diğer üniversitelerin önüne geçmiştir. Ancak değerlendirilen tezlerin giriş bölümünde konuya doğrudan başlayan tezlerin çoğu da Ankara Üniversitesi’nde tamamlanmıştır. Buna mukabil araştırmacılara giriş bölümünde konu, problem, literatür değerlendirmesi başlıklarına yer vermeleri ve konuyla ilgili verileri tezin birinci bölümünden itibaren ele almaları önerilmiştir.

Değerlendirilen tezlerin bilimsel araştırmanın temel unsurlarından olan araştırma problemini belirtme hususunda yaklaşık yarısının (%43,97) sorunlu olduğu ve araştırma problemi ya da alt problemleri dile getirmediği tespit edilmiştir. Bununla birlikte araştırmanın önem ve amacının belirtilmesine dair daha

olumlu sonuçlar ortaya çıksa da araştırmanın sınırlılıklarının ifade edilmediği görülmüştür.

İncelenen tezlerin literatür değerlendirme kısımları da bilimsel araştırma yöntemleri açısından sorunludur. Zira değerlendirme sonuçlarına göre tezlerin bir kısmında sadece kullanılan kaynaklar zikredilmekte ancak herhangi bir literatür değerlendirmesi ya da tezin mevcut literatür içerisindeki yerine işaret edilmemektedir. Tezlerin bir diğer kısmında ise literatüre dair hiçbir veriye rastlanmamaktadır. 116 tezin %57,76 kadarında literatür değerlendirmesi yeterli niteliktedir. Araştırma evreni ve örnekleme konusunda sonuçların daha kritik olduğu gözlemlenmiştir.

Söz konusu tefsir doktora tezlerinde araştırma yöntemi hususu geliştirilmeyi bekleyen ayrı bir meseledir. İlgili tezlerde sınırlı oranda araştırma yöntemine müracaat edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte sosyal bilimlerde kullanılmamasına rağmen tefsir alanında özel olarak tercih edilen bazı çağdaş yöntemlere de işaret edilmiştir.

116 doktora tezinin en problemlisi meselesi ise araştırma teknikleridir. Araştırmacılar birkaç istisna dışında veri toplama ve çözümleme tekniklerinden istifade etmemişlerdir. Araştırma teknikleri de tefsir doktora tezleri açısından geliştirilmeyi bekleyen bir husus olarak tespit edilmiştir.

Bu çalışmada tezlerin giriş bölümleri özelinde inceleme yapılmıştır. Araştırmacılara örnek olması için zikredilen çalışmalar metodolojik açıdan beklenen kıstasları sağlamaktadır. Bununla birlikte tezlerin içindeki bölümleri ve muhtevalarının araştırılması müstakil bir çalışma konusudur. Son olarak tefsir doktora tezlerindeki verilerle yüksek lisans tezleri ve tefsirin müstakil bir alan olarak bulunmadığı Temel İslam Bilimleri anabilim dalında hazırlanan tefsir tezlerinin verilerini mukayese etmek üzere özel çalışmaların hazırlanması tefsir araştırmalarının nitelikli hale gelmesine katkı sağlayabilir.

Kaynakça/References

- Adıgüzel, Abdulcabbar. “Lisansüstü Tefsir Tezlerinin Tematik Tasnifi ve Değerlendirilmesi”. 1/267-288. İstanbul: Erkam Yayın, 2018.
- Ağralıoğlu, Necati. “Türkiye’de Lisansüstü Öğretim”. *Yüksek Öğretim ve Bilim Dergisi* 3/1 (2013), 1-9.
- Aktaş, Ayşe vd. (ed.). 1. *Uluslararası Lisansüstü Eğitim Kongresi (12-14 Mayıs 2016, Manisa)*. PDF: Manisa Celal Bayar Üniversitesi, 2016. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/223815>
- Bozan, Mahmut. “Lisansüstü Eğitimde Nitelik Arayışları”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* 4/2 (2012), 177-187.
- Coşkun, Muhammed. *Mushaf Basımına Yansıyan Yönüyle Secâvendî’nin Vakf Sisteminin Yeniden Okunması Eleştiriler-Teklifler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Çalışkan Başer, Hatice Merve. *Kur’ân-ı Kerîm’de C-H-L Kökünün Semantik Analizi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Çalışkan, İsmail. “Tefsir Alanında Yapılan Doktora Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9/18 (2011), 461-489.
- Çetinkaya, Güney. “Türkiye’de Rekreasyon Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi (1985-2010 Dönemi)”. *Journal of New World Sciences Academy* 6/1 (2011), 13-24.
- Djelic, Marie Laure. “PhD Education: Challenges and Opportunities of Europeanization”. *European Universities in Transition: Issues, Models and Cases*. ed. Carmelo Mazza vd. 49-69. Northampton: Edward Elgar Publishing, 2008.
- Doğan, Mehmet Zeki. *Bilimsel Tefsir Açısından Kur’ân’ın İ’câzı*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Erünsal, İsmail E. vd. *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (1953-2010)*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2012.
- Gökkır, Bilal vd. (ed.). *Uluslararası Sempozyum Kur’an Araştırmalarında Akademik Tezler*. 2 Cilt. İstanbul: Erkam Yayın, 2018.
- Günay, Durmuş. “Türkiye’de Lisansüstü Eğitim ve Lisansüstü Eğitime Felsefi Bir Bakış”. *Üniversite Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2018), 71-88.
- Kara, Ömer. *Tefsir Akademisyenleri Biyografisi (Şahıslar, Tezler, Kitaplar, Makaleler, Tebliğler)*. Bursa: KURAV Yayınları, 2007.
- Karakütük, Kasım. “Türkiye’de Lisansüstü Öğretim, Sorunları ve Çözüm Önerileri”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 22/1 (1989), 505-528.

-
- Karaman, Sedat - Bakırcı, Fehim. "Türkiye'de Lisansüstü Eğitim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri". *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 2 (2010), 94-114.
- Kurtoğlu Erden, Meltem - Seferoğlu, Süleyman Sadi. "Lisansüstü Eğitime İlişkin Öğrenci Değerlendirmeleri: Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü Lisansüstü Öğrencileri Örneği". *Milli Eğitim* 50/230 (2020), 939-958.
- Neuman, W. Lawrence. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Araştırmalar*. Ankara: Yayınodası Yayıncılık, 2014.
- Oral, Hüseyin. *Kur'ân'ı Anlamanın İmkânı: Erken Dönem Dil Verilerinin Kronolojik Değeri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Özdemir, Murat. "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntem Sorunsalı". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/1 (2010), 323-343.
- Sevinç, Sümeyye. *İbn Haldûn'un Kur'ân Anlayışı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Şahin, Elif Tuğba vd. "Türkiye'de Pazarlama Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin Analitik İncelemesi". *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/3 (2019), 260-269.
- Tığlıoğlu, Mehmet Zahit. *Abdülğani en-Nâblusî ve Tefsirciliği*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Türkan, Musa. *Türkiye'de Din Eğitimi Alanında Yapılan Lisansüstü Çalışmaların İçerik ve Yöntem Açısından İncelenmesi*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Yücel, Hasan. *Nahl Sûresi'nin İçeriksel ve Biçimsel Analizi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.